

УДК 37.014.5(063)

Мотивація до навчання як фактор ризику вищої освіти

Людмила Белова,

доктор соціологічних наук, професор, директор,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління
при Президентові України

Мотивація являє собою систему психологічних факторів, які детермінують поведінку і діяльність людини, вона виступає як спонукання до дії, викликає активність людини або підсилює її. Мотивація також розуміється і як сукупність стійких мотивів, що мають певну ієрархію і виражають спрямованість особистості. Мотивами ж прийнято вважати ті внутрішні сили, які пов'язані з потребами особистості та спонукають її до певної діяльності, спрямованої на їх задоволення. Мотивація до навчання, на думку багатьох вчених, є ключовим фактором в освітньому процесі, коли здобуття знань, вмінь та навичок відбувається не тільки в частині навчально-пізнавальної активності студента, а й спонукає його до формування професійно-орієнтованих компетенцій. Таку мотивацію можна розглядати як особистісну, що має системний характер, характеризується спрямованістю, стійкістю і динамічністю.

Останнім часом питання якості вищої освіти здебільшого пов'язується із відповідністю результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом вищої освіти та/або договором про надання освітніх послуг (п. 24 Ст. 1 ЗУ «Про вищу освіту»). Такий нормативний підхід характеризує лише номінальні правила гри, експлікуючи якість освіти на рівень галузевих стандартів та відповідність організації освітнього про-

цесу існуючим вимогам. На нашу думку, даний підхід лише формально окреслює питання якості, адже втрачається особистісний компонент освіти, залишається поза увагою внутрішнє життя студента як суб'єкта освітнього процесу. Тут варто зазначити, що мотиви становлять ядро будь-якої особистості, при цьому не завжди вони мають зовнішні форми прояву, іноді вони латентні і являють собою зону, свідомо чи підсвідомо, але ретельно скриту від зовнішнього оцінювання. Діагностика мотивації до навчання особливо значима для виявлення спрямованості студента і причин вибору ним даного виду майбутньої професійної діяльності. При цьому в самій сфері професійної мотивації найважливішу роль відіграє позитивне ставлення до професії, оскільки цей мотив пов'язаний з кінцевою метою навчання. Формування реальних уявлень про майбутню професію і про способи оволодіння нею повинно здійснюватися, починаючи з першого курсу, з тим, щоб в подальшому у студента не виникало розчарувань. Адже студенти-першокурсники спираються, як правило, на свої ідеальні уявлення про майбутню професію, які при зіткненні з реальністю можуть стати демотиватором щодо власного вибору. Формування мотивації у студентів до навчання пов'язане з вивченням системи та ієрархії мотивів, що визначають позитивне або негативне ставлення до обраної професії; динаміки

задоволеності або незадоволеності майбутньою професією від курсу до курсу; факторів, що впливають на цей процес (соціально-психологічних, психолого-педагогічних, вікових тощо). Відтак, мотивація до навчання, на нашу думку, виступає одним із головних факторів ризику якості освіти, адже від її складності, багатоаспектності, різноманітності та ієрархічності визначається активність студента в професійному навчанні, залежить від того, які конкретно мотиви стають для нього домінуючими, і вимагають ретельного вивчення і аналізу.

У психології існує низка методик щодо оцінки рівня мотивації до того або іншого виду професійної діяльності. Однією із них є методика К. Замфіра в модифікації А. Реана, в основу якої покладена концепція про внутрішню і зовнішню мотивацію. Про внутрішній тип мотивації слід говорити, коли для особистості має значення діяльність сама по собі. Якщо ж в основі мотивації професійної діяльності лежить прагнення до задоволення інших потреб, зовнішніх по відношенню до змісту самої діяльності (мотиви соціального престижу, зарплати і т.п.), то в даному випадку прийнято говорити про зовнішню мотивацію. Саме цю методику було покладено в основу проведення соціологічного опитування абітурієнтів Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України (ХарПІ НАДУ) які претендують на вступ для отримання другої вищої освіти з проблематики мотивації до навчання та вибору майбутньої професії. Метою опитування стало отримання необхідної інформації щодо наявних мотивів до оволодіння професійними компетенціями. Дослідження проводиться протягом останніх п'яти років, і тут у якості прикладу наведемо лише результати останнього з них, яке проводилось 12 червня 2017 року. Загальна кількість опитаних склала 141 особи (224 особи — 2016 р., 164 особи — 2015 р.).

За результатами проведеного опитування рішення про вступ на навчання до

ХарПІ НАДУ майже всі респонденти приймали самостійно (90 % до всіх опитаних). Лише 6 % (до всіх опитаних) вказали, що цього вимагає керівник організації (установи) за місцем роботи. У порівнянні з минулими роком ситуація суттєво не змінилася.

Найбільш ефективними формами взаємодії співробітників ХарПІ НАДУ з бажаними вступити до магістратури респонденти вважають: надання вичерпної інформації для всіх органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо умов вступу до магістратури та подальшого навчання в ній ($I_{ef} = 0,65$), розміщення на сайтах органів державної влади та місцевого самоврядування посилання на Е-ресурс ХарПІ НАДУ ($I_{ef} = 0,63$), активна популяризація Інституту у соціальних мережах ($I_{ef} = 0,58$) (індекс за шкалою від +1 до -1, де +1 — дуже високий рівень ефективності; +0,5 — високий рівень ефективності; 0 — середній рівень ефективності; -0,5 — низький рівень ефективності; -1 — вкрай низький рівень ефективності).

Які ж чинники вплинули на рішення абітурієнтів вступити на навчання до ХарПІ НАДУ? Запропоновані мотиви умовно було поділено на змістовні і незмістовні. Респонденти могли обирати декілька варіантів відповідей. За результатами аналізу відповідей опитаних на запитання стосовно мотивації навчання, виявилось, що у слухачів змістовних мотивів майже втричі більше ніж незмістовних, що спостерігалось і у період попередніх вступних кампаній 2012 — 2016 років (табл. 1).

Як свідчать результати опитування, найбільш вагомим при прийнятті рішення про вступ до Інституту, як і в попередні роки, було бажання підвищити свій освітній рівень, самовдосконалитися (70 % до всіх опитаних), бажання отримати сучасні знання в галузі державного управління (69 % до всіх опитаних) та бажання в подальшому працювати на державній службі (42 % до всіх опитаних). Для 35 % (до всіх опитаних) респондентів вагомим чинником, що вплинув на рішення про

Таблиця 1

Розподіл частот відповідей респондентів на запитання: «Які чинники вплинули на Ваше рішення вступити на навчання до ХарПІ НАДУ?» (загальний розподіл)

№ з/п	Змістовна мотивація	Кількість виборів	Незмістовна мотивація	Кількість виборів
1	Бажання отримати сучасні знання в галузі державного управління	97	Вимоги керівництва за місцем роботи	3
2	Бажання підвищити свій освітній рівень, самовдосконалитися	99	Перспектива кар'єрного зростання	49
3	Бажання у подальшому працювати на державній службі	59	Рекомендації викладачів та представників інституту	4
4	Висококваліфікований професорсько-викладацький склад Інституту	23	Можливість змінити обстановку	11
5	Можливість стажуватися за кордоном під час навчання	7	Можливість отримувати стабільний дохід у вигляді стипендії впродовж навчання за денною формою навчання	0
6	Можливість стажуватися в центральних органах виконавчої влади	3	Можливість познайомитися з новими людьми	17
7	Можливість вивчити іноземну мову	5	Можливість познайомитися з впливовими людьми	7
8	Можливість забезпечити собі конкурентоспроможність на ринку праці	32	Навчатись в ХарПІ НАДУ престижно	9
9	Можливість у подальшому збільшити рівень власної матеріальної забезпеченості	3	Можливість влаштувати особисте життя	1
10	Можливість отримати диплом магістра публічного управління та адміністрування	42	Підвищення свого соціального статусу	17
11	Можливість отримати після закінчення навчання високооплачувану роботу	12	Можливість отримати в Інституті якісну освіту	35
12	Наявність належних умов для наукової роботи	5	Поради родичів або знайомих	1
13	Потужна матеріальна база ХарПІ НАДУ	5	Рекомендації керівництва організації, в якій я працюю	9
14	Реальна можливість професійного зростання	43		
15	Вимоги сучасного законодавства про державну службу та місцеве самоврядування	22	Відсутність можливості іншим чином влаштувати своє життя	0
Разом		457	Разом	163

вступ до ХарПІ НАДУ, також була перспектива кар'єрного зростання.

Чинники незмістовної мотивації, такі як відсутність можливості іншим чином влаштувати своє життя (0 % до всіх опитаних), можливість влаштувати особисте життя та можливість отримувати стабіль-

ний дохід у вигляді стипендії впродовж навчання за денною формою навчання (1 % та 0 % відповідно до всіх опитаних), не виявилися значимими для респондентів. Поради родичів або знайомих теж відіграють незначну роль під час прийняття рішення про вступ до ХарПІ НАДУ

Таблиця 2

Розподіл частот відповідей респондентів на запитання: «Якими вміннями Ви хотіли б оволодіти під час навчання в магістратурі?» (загальний розподіл)

№ з/п	Вміння, пов'язані з управлінською діяльністю (У)	Кількість виборів	Вміння, не пов'язані з управлінською діяльністю (Х)	Кількість виборів
1	Аналіз результатів діяльності організації	54	Виділяти загальні закономірності, тенденції, знаходити аналогії	25
2	Аналіз та попередження виникнення конфліктних ситуацій в підрозділах / організації	51	Визначати ступінь достовірності інформації	21
3	Аналіз, оцінка ресурсного забезпечення організації	13	Використовувати соціологічні методи збору і аналізу інформації	22
4	Визначення завдань підлеглим	24	Використовувати сучасні методи прийому і передачі інформації та електронного документообігу	34
5	Вирішення конфліктних ситуацій в підрозділах / організації	38	Виступати перед великою аудиторією, телекамерами	36
6	Контроль за роботою співробітників, підрозділів / організації	29	Відстоювати, аргументувати свою точку зору	54
7	Коригування діяльності організації	24	Володіння програмними продуктами Microsoft Office: Word, Excel, PowerPoint	7
8	Мотивація співробітників в організації	36	Володіння спеціальними програмними продуктами для роботи	18
9	Налагодження зв'язків між підрозділами, окремими співробітниками в організації	29	Наочно і доступно подавати інформацію	34
10	Налагодження зовнішніх зв'язків організації	32	Оперувати статистичними даними	16
11	Організація «зворотного зв'язку» в управлінні	19	Організація роботи з документами	46
12	Організація роботи підлеглих	43	Підготовка, оформлення та надсилання вихідних документів	12
13	Організація роботи підрозділів / організації	27	Планувати власну роботу	34
14	Оцінка професійних якостей, здібностей співробітників організації	25	Правильно організовувати своє робоче місце	20
15	Планування діяльності підрозділів / організації	27	Представляти результати виконаної роботи перед керівництвом	20
16	Пошук та аналіз потенційних шляхів розвитку організації	35	Робити висновки	34
17	Прогнозування діяльності організації	33	Складання та оформлення службових документів	25
18	Структурно-функціональний аналіз організації	14	Стисло і доступно викладати свої думки	44
19	Отримання навиків стратегічного планування	49	Структурувати інформацію (важлива, другорядна і т.п.)	13
20	Використання іноземних мов за професійним спрямуванням	20	Вміння використовувати статистичні методи у роботі	20
	Разом	622	Разом	535

(1 % до всіх опитаних). На можливість у подальшому збільшити рівень власної матеріальної забезпеченості також майже ніхто не розраховував (2 % до всіх опитаних).

Отже, основними мотивами респондентів вступити на навчання до магістратури Інституту, як і попередні роки, залишається бажання навчатися та професійно зростати, що в подальшому може позитивно вплинути на їх кар'єрне просування.

За результатами проведеного опитування абітурієнти від навчання в ХарПІ НАДУ очікують, перш за все, отримати те, що стало мотивом вступу до Інституту. А саме, підвищити свій освітній рівень, самовдосконалитися (87 % до всіх опитаних) та отримати сучасні знання з публічного управління та адміністрування (83 % до всіх опитаних). Також для опитаних абітурієнтів важливим очікуванням є отримання якісної освіти (59 % до всіх опитаних) та розширення свого кругозору (55 % до всіх опитаних).

Менш за все абітурієнтів лякають труднощі, які можуть виникати під час навчання (6 % до всіх опитаних).

Серед вмінь та навичок, які респонденти хотіли б засвоїти під час навчання в магістратурі, можна виділити дві групи: управлінські та пов'язані з іншими видами діяльності (наприклад, розумова діяльність, робота з інформацією, документами, робота на комп'ютері тощо).

За кількістю виборів, зроблених респондентами, виявилось, що із засвоєних під час навчання вмінь, управлінських більше (622 виборів) ніж тих, які не пов'язані з управлінською діяльністю (535 виборів) (табл. 2). Ваговий коефіцієнт співвідношення управлінських вмінь до неуправлінських — $k=1,16$.

Якщо визначити частку управлінських вмінь серед всіх вмінь, які, на думку респондентів, вони хотіли б засвоїти під час навчання, то такі становлять 54 %.

Серед управлінських вмінь опитані найчастіше обирали вміння, пов'язані з діяльністю організації та роботою з персоналом. А серед неуправлінських вмінь — ті, які пов'язані з оволодінням правильним мисленням (стисло і доступно викладати свої думки; відстоювати, аргументувати свою точку зору), а також вміння виступати перед великою аудиторією, телекамерами, планувати свою роботу та організовувати роботу з документами.

Необхідним компонентом в процесі формування у студентів реального образу майбутньої професійної діяльності є і аргументоване роз'яснення значення тих чи інших загальних дисциплін для конкретної практичної діяльності випускників. Це в повній мірі стосується як навичок виділяти загальні закономірності, тенденції, знаходити аналогії, так і використовувати сучасні методи прийому і передачі інформації та електронного документообігу. Абітурієнт часто не дуже чітко уявляє собі роль і місце фундаментальних і особливо соціально-гуманітарних дисциплін в структурі своєї майбутньої професійної діяльності і впевнений, що успішність з цих предметів не має ніякого відношення до його вузькоспеціальної кваліфікації. Отже, поряд з компетентним уявленням про характер і зміст майбутньої професії, абітурієнт повинен добре розуміти і роль окремих дисциплін в його становленні як фахівця і як особистості.

Наведені результати соціологічного опитування лише підтверджують наше припущення про те, що мотивація до навчання оволодіння професійними навичками виступають ключовими факторами якості освіти. Відтак, в залежності від їх спрямованості, вони можуть стати як фактором розвитку, так і фактором виникнення ризиків щодо якості вищої освіти і тому потребують більш ґрунтовного вивчення і інтерпретації протягом усього освітнього циклу.

L. Belova

Motivation to study as factor of risk to Higher education quality

Abstract

The motivation to study as one of the key factors in the quality of higher education is considered. An attempt is made to show that the existing understanding of the quality of education operates only with the formal components of the educational process, leaving out the attention of the student's personal motivation. On a concrete example of a sociological survey, it has been shown that the determining factor and motives for choosing a future profession is the desire to pursue a professional career. It turns out that motivation for education is one of the main factors of the quality of education risk, because of its complexity, multidisciplinary, heterogeneity and hierarchy, the student's activity in professional training is determined, depending on what specific motives become for him dominant, and require careful study and analysis.

Key words: quality of education, motivation, motivation to study, risks in education, general and professional competences, life-long learning